

تحلیل همبستگی بین وضعیت مرتع و میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری (مطالعه موردی مراتع بلده - استان مازندران)

قدرت‌اله حیدری^{۱*}، سید محمود عقیلی^۲، حسین بارانی^۳، جمشید قربانی^۳ و محمد رضا محبوبی^۲

تاریخ دریافت: ۸۸/۳/۱۶ - تاریخ پذیرش: ۸۸/۱۱/۱

چکیده

امروزه در بهره‌برداری و مدیریت صحیح مراتع وضعیت و توان اکولوژیک مرتع می‌تواند به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم و مؤثر در ایجاد انگیزه برای مشارکت بیشتر بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری مطرح باشد. هدف کلی این تحقیق تحلیل همبستگی بین وضعیت مرتع و میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در سامان‌های عرفی مراتع بیلاقی بلده در استان مازندران است. ابزار تحقیق برای تعیین وضعیت مراتع روش چهار فاکتوری و برای تعیین میزان مشارکت بهره‌برداران پرسش‌نامه بوده است. نمونه‌گیری با استفاده از روش تصادفی طبقه‌ای انجام شد. جامعه آماری این تحقیق را ۱۰۲ سامان عرفی تشکیل می‌داد و نمونه‌های آماری، مجریان طرح‌های مرتع‌داری در ۷۲ سامان عرفی با سه سال سابقه اجرای طرح بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد بین وضعیت مرتع هر سامان عرفی با میزان مشارکت مجریان آن رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنین نتایج تجزیه واریانس نشان داد، میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری برحسب درجات وضعیت مرتع تفاوت معنی‌دار دارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد بیشترین میزان مشارکت مجریان مربوط به سامان‌هایی است که مراتع در آنها دارای درجه وضعیت خوب و عالی بوده است. بعلاوه نتایج نشان داد بین تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده در واحد سطح با وضعیت مرتع هر سامان عرفی رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

واژه‌های کلیدی: وضعیت مرتع، تحلیل همبستگی، مشارکت مجریان، روش چهار فاکتوری، طرح‌های مرتع‌داری.

۱- دانشجوی دوره دکتری علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، * نویسنده مسئول: q_heydari@yahoo.com

۲- استادیار دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

۳- استادیار دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

مقدمه

طرح مرتع‌داری برنامه مدونی است به منظور اعمال مدیریت با هدف حفظ، اصلاح، احیا و بهره‌برداری اصولی و پایدار مراتع که در صورت مشارکت بهره‌برداران بیشترین کارایی را خواهد داشت (۲۲). مشارکت به معنی برانگیختن حساسیت مردم و در نتیجه افزایش درک و توان آنها جهت پاسخگویی به طرح‌های توسعه به تعبیر دیگر مشارکت شامل دخالت مردم در فرآیند تصمیم‌گیری، اجرای طرح‌ها و سهم شدن آنان از منافع طرح‌های توسعه و مداخله در ارزیابی طرح-هاست (۱۶). در بهره‌برداری اصولی و پایدار مراتع مدیریت را باید تلفیقی از دو بعد اکولوژیکی و اجتماعی دانست (۱۵). وضعیت و طبقه‌بندی گیاهان به‌عنوان معیار سنجش برای ارزیابی اکولوژیک مراتع دارای اهمیت ویژه‌ای است. گیاهان و پوشش گیاهی نشان‌دهنده سلامتی و اتفاقات به وقوع پیوسته در مراتع هستند (۲۰). بعد اکولوژیکی وضعیت پوشش گیاهی و مشخصات فنی مراتع یکی از عوامل شکل‌گیری نظام‌های مدیریت چرا و بهره‌برداری از مراتع است (۱۷). اطلاع دقیق از وضعیت پوشش گیاهی یکی از عوامل اساسی در برنامه‌ریزی و ارائه روش مناسب مدیریت دام و مرتع جهت مشخص کردن واحدهای اقتصادی و اجتماعی است (۳ و ۹). وضعیت مرتع مدیر را در بهبود یا کاهش توان تولید آگاه می‌سازد و مهمترین شاخصی است که ارزیابی آن در مدیریت مراتع ضرورت دارد (۸، ۱۸ و ۲۴). وضعیت و گرایش مرتع در شیوه‌های مختلف بهره‌برداری با هم متفاوت بوده و در مراتعی با وضعیت و گرایش بهتر پایداری اجتماعی نیز مشابه پایداری اکولوژیک بالاتر است (۱۱). وضعیت مرتع رابطه قوی با تعداد بهره‌بردار دارد و مدیریت در قالب کمترین تعداد بهره‌بردار موجب بهبود وضعیت مراتع می‌شود. مراتع با پوشش

گیاهی ضعیف نمی‌توانند نیاز دام‌های هر خانوار را تأمین کرده (۷) و سود مناسبی برای آنها ایجاد کنند (۲۳). در حال حاضر طرح‌های مرتع‌داری که جایگزین مدیریت سنتی شده‌اند چنانچه مورد توجه قرار نگیرند حتی می‌تواند موجب عدم موفقیت طرح‌های تهیه شده مرتع‌داری نیز شود. علل به اجرا در نیامدن طرح‌های مرتع‌داری بدلیل عدم تطابق برنامه‌ها و پروژه‌های پیش‌بینی شده در کتابچه طرح با وضعیت و استعداد منطقه است (۲، ۶، ۱۰، و ۱۴). با بررسی منابع موجود مشخص گردید، وضعیت پوشش گیاهی یکی از عوامل اساسی در برنامه‌ریزی مدیریت چرا و بهره‌برداری از مراتع بوده و بنظر می‌رسد انگیزه مشارکت مجریان را در اجرای طرح‌های مرتع‌داری تقویت کند. مطالعه حاضر در نظر دارد با تحلیل همبستگی بین وضعیت مرتع و میزان مشارکت مجریان در هر سامان‌های عرفی اجرای طرح‌های مرتع‌داری را بررسی کند. همچنین، با مقایسه وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی دارای طرح و تعدادی از سامان‌های بدون طرح با اعتماد بیشتری به این سؤال که آیا وضعیت مرتع بر میزان مشارکت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری مؤثر است پاسخ دهد. به منظور دستیابی به اهداف تحقیق، اهداف اختصاصی زیر مورد مطالعه قرار گرفته است: ۱- بررسی وضعیت مرتع با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری؛ ۲- تحلیل میزان مشارکت مجریان با مقایسه وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی دارای طرح و سامان‌های بدون طرح مرتع‌داری؛ ۳- تحلیل همبستگی بین شغل مجریان و تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده در واحد سطح (که توسط کارشناسان تعیین شده‌است) با وضعیت مرتع و میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری.

کدگذاری در نرم‌افزار SPSS آماده تحلیل شد. با پردازش و استخراج داده‌ها و بکارگیری روش‌های آماری متناسب با سطح سنجش متغیرهایی که در ادامه آمده است، تجزیه و تحلیل انجام شد. رابطه وضعیت مرتع در هر سامان عرفی با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون مورد سنجش قرار گرفت. برای تحلیل وضعیت مرتع در هر سامان عرفی با متغیرهای زمینه‌ای مانند، شغل و تعداد دام مجاز در واحد سطح براساس پیش بینی طرح به ترتیب از آزمون کرامر V و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. همچنین برای تحلیل میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری برحسب درجات وضعیت مرتع از تجزیه واریانس استفاده که در صورت معنی‌داری آزمون برای مقایسه میانگین‌ها، آزمون دانکن انجام شد. در ضمن برای تحلیل و مقایسه وضعیت مراتع در سامان‌های عرفی دارای طرح‌های مرتع‌داری و بدون طرح‌های مرتع‌داری از آزمون تی استیودنت استفاده شد.

نتایج

متغیرهای زمینه‌ای: نتایج بررسی پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد، شغل ۳۰/۶ درصد مجریان دامداری، ۴۷/۲ درصد کشاورزی و دامداری و تنها ۲۲/۲ درصد آنها دارای سایر مشاغل هستند. همچنین تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده در واحد سطح (که توسط کارشناسان تعیین شده است) در ۶۹/۴ درصد از سامان‌های عرفی بیشتر از ۱/۵ واحد دامی است (جدول ۱).

تحقیق قرار گرفت. برای شمال ایران که متوسط پوشش گیاهی آن در اکثر مناطق بیش از ۵۰ درصد است، حداکثر نمره فاکتور درصد پوشش گیاهی سامان‌های عرفی بیشتر از ۷۰ درصد ملاک ارزیابی و محاسبات بوده است (۴). برای تعیین وضعیت مرتع هر سامان عرفی چهار عامل فوق را پس از اندازه‌گیری مجزا با هم جمع می‌نمائیم، در صورتیکه مجموع نمره‌های محاسبه شده چهار عامل برای هر سامان عرفی بیشتر از ۴۵ باشد درجه وضعیت مرتع عالی، ۳۸-۴۵ وضعیت مرتع خوب، ۳۱-۳۷ وضعیت مرتع متوسط، ۲۱-۳۰ وضعیت مرتع فقیر و کمتر از ۲۰ وضعیت مرتع خیلی فقیر است (۴ و ۵). متغیر وابسته یا میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری با پرسشنامه و با استفاده از ۱۲ گویه که در بخش نتایج به آن اشاره شده با مقیاس رتبه‌ای مورد سنجش قرار گرفته است. برای اندازه‌گیری گویه‌ها مقیاسی مطابق با طیف پنج گزینه‌ای لیکرت با دامنه پاسخ‌های یک (خیلی کم) تا پنج (خیلی زیاد) تهیه شد، تا امکان سنجش دقیق شاخص‌های فراهم شود (۱۸) و از مجموع میانگین نمرات شاخص‌ها میزان مشارکت مجریان محاسبه گردید. مقدار ضریب پایایی برای گویه‌های میزان مشارکت مجریان از ضریب آلفای کرونباخ که از عمومیت بیشتری برخوردار است، تعیین شد (۰/۹۳۴). مقدار این ضریب نشان می‌دهد گویه‌ها هم مسیر بوده و از هماهنگی و انسجام درونی بالایی برخوردار هستند (۲۱).

تجزیه و تحلیل داده‌ها: فرم‌ها و پرسشنامه‌های تکمیل شده پس از باز بینی و

جدول ۱: فراوانی تعداد دام مجاز هر هکتار براساس پیش بینی طرح مرتعداری

تعداد دام در واحد سطح	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۱ واحد دامی	۹	۱۲/۵	۱۲/۵
۱-۱/۵ واحد دامی	۱۳	۱۸/۱	۳۰/۶
۱/۵-۲ واحد دامی	۲۸	۳۸/۹	۶۹/۴
۲/۱-۲/۵ واحد دامی	۱۷	۲۳/۶	۹۳/۱
بیشتر از ۲/۵ واحد دامی	۵	۶/۹	۱۰۰
مجموع	۷۲	۱۰۰	-

درصد سامان‌های عرفی درجات وضعیت مراتع مورد مطالعه از خیلی فقیر تا متوسط است (جدول ۲).

تعیین وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی دارای طرح مرتع‌داری
نتایج بررسی اندازه‌گیری وضعیت مرتع با استفاده از روش چهار فاکتوری نشان می‌دهد در ۷۳/۶

جدول ۲: درصد توزیع فراوانی نسبی، و وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی

وضعیت مرتع	درجه مرتع	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
خیلی فقیر	۵	۳	۴/۲	۴/۲
فقیر	۴	۲۹	۴۰/۳	۴۴/۴
متوسط	۳	۲۲	۲۹/۲	۷۳/۶
خوب	۲	۱۶	۲۲/۲	۹۵/۸
عالی	۱	۳	۴/۲	۱۰۰
مجموع	-	۷۲	۱۰۰	-

• **عامل ترکیب گیاهی:** متوسط نمره این فاکتور ۶/۲۴ و انحراف معیار آن ۱/۴۱ تعیین شد. نمره ترکیب گیاهی نشان می‌دهد، بطور متوسط برخی از گونه‌های مرغوب و قسمت اعظم از گونه‌های متوسط به همراه گونه‌های کم ارزش ترکیب گیاهی سامان‌های عرفی منطقه را تشکیل می‌دهند.

د) **عامل بنيه و شادابی گیاه:** متوسط نمره این فاکتور ۴/۹۸ و انحراف معیار آن ۱/۷۳ تعیین شد. مقدار بنيه و شادابی گیاهی نشان می‌دهد بطور متوسط در سطح مراتع گیاهان خوشخواراک از سلامتی و شادابی خوبی برخوردار نبوده تجدید حیات و زادآوری در آنها کم و آثار فشار چرا در سطح سامان‌های عرفی مشهود است.

از مجموع میانگین نمرات چهار فاکتور در سطح ۷۲ سامان عرفی امتیاز متوسط ۳۲/۰۷ و انحراف معیار آن ۶/۱۵ محاسبه شد. درجه وضعیت مراتع در منطقه بلده که دارای طرح مرتع‌داری هستند با روش چهار فاکتوری متوسط تعیین شد.

با اندازه‌گیری هر یک از فاکتورهای، حفاظت خاک، درصد پوشش گیاهی، ترکیب گیاهی و بنيه و شادابی گیاهان از روش چهار فاکتوری در هر سامان عرفی، میانگین نمره، انحراف معیار و خصوصیات کلی مراتع منطقه در هر عامل به شرح زیر تعیین شد.

الف) عامل حفاظت خاک: متوسط نمره میانگین این فاکتور ۱۴/۳۵ و انحراف معیار آن ۲/۱۱ محاسبه شده است. براساس میانگین نمره حفاظت خاک خصوصیات کلی سامان‌های عرفی را می‌توان بصورت زیر بیان کرد، (۱) با شسته شدن خاک‌های سطحی فرسایش خاک محسوس است، (۲) تجمع رسوبات در پای گیاهان بوته‌ای دیده می‌شود، (۳) بعد از بارندگی‌های شدید شیارهای سطحی مشاهده می‌شود، و (۴) بقایای گیاهی در نقاط عاری از پوشش گیاهی کم و خاک اطراف قلوه سنگها جابجا شده است.

ب) درصد تاج پوشش: متوسط نمره این فاکتور ۶/۳۲ انحراف معیار آن ۱/۴۵ تعیین شد. مقدار پوشش گیاهی نشان می‌دهد میانگین تاج پوشش گیاهی در سامان‌های عرفی بین ۴۶-۵۵ درصد است.

تعیین وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی دارای پروانه چرا و بدون طرح مرتع‌داری

نتایج بررسی اندازه‌گیری وضعیت مرتع نشان می‌دهد فقط در ۳۳/۳ درصد سامان‌های عرفی دارای پروانه چرا و بدون طرح مرتع‌داری درجات وضعیت بالاتر از متوسط بوده است و مجموع میانگین نمرات چهار فاکتور در سطح ۳۱ سامان عرفی بصورت مجزا محاسبه شد تا وضعیت مراتع

آنها تعیین شود (جدول ۳). میانگین مجموع امتیازها نشان داد در سامان‌های عرفی دارای پروانه چرا و بدون طرح مرتع‌داری امتیاز متوسط این مراتع ۲۷/۰۹ و انحراف معیار آنها ۶/۹۶ است. درجه وضعیت مراتع در این سامان‌های عرفی با روش چهار فاکتوری فقیر محاسبه شد (جدول ۳).

جدول ۳: درصد توزیع فراوانی نسبی، درجه و وضعیت مرتع در سامان‌های دارای پروانه چرا

وضعیت مرتع	درجه مرتع	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
خیلی فقیر	۵	۵	۲۳/۸	۲۳/۸
فقیر	۴	۹	۴۲/۹	۶۶/۷
متوسط	۳	۴	۱۹	۸۵/۷
خوب	۲	۳	۱۴/۳	۱۰۰
مجموع	-	۲۱	۱۰۰	-

تعیین میزان مشارکت

نتایج حاصل از پرسشنامه و مطالعات صحرائی نشان می‌دهد در ۱۲/۵ درصد از سامان‌های عرفی میزان مشارکت مجریان در برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا مرتع خیلی کم بوده، در حدود ۳۹ درصد سامان‌های عرفی میزان مشارکت مجریان کم، در ۲۳/۶ درصد از سامان‌ها میزان مشارکت مجریان متوسط، در ۱۶/۷ درصد از سامان‌های عرفی میزان مشارکت زیاد و تنها در ۸/۳ درصد از

سامان‌های عرفی مجریان از مشارکت خیلی زیادی در انجام برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا برخوردار بوده‌اند. بطور کلی نتایج نشان داد در منطقه مورد مطالعه میزان مشارکت مجریان در ۷۵ درصد سامان‌های عرفی خیلی کم تا متوسط بوده است (۴).

جدول ۴: توزیع فراوانی سامان‌های عرفی مورد مطالعه بر حسب میزان مشارکت مجریان

میزان مشارکت مجریان (مجموع شاخص‌ها)	مقیاس طیف لیکرت	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
۱۲ - ۲۱/۶	خیلی کم	۹	۱۲/۵	۱۲/۵
۲۱/۷ - ۳۱/۲	کم	۲۸	۳۸/۹	۵۱/۴
۳۱/۳ - ۴۰/۸	متوسط	۱۷	۲۳/۶	۷۵
۴۰/۸۱ - ۵۰/۴	زیاد	۱۲	۱۶/۷	۹۱/۷
۵۰/۴۱ - ۶۰	خیلی زیاد	۶	۸/۳	۱۰۰
مجموع		۷۲	۱۰۰	-

نتایج میانگین رتبه‌ای هر یک از شاخص‌ها (گویه‌های) مشارکت در برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا مرتع نشان می‌دهد بیشترین

رتبه‌های مشارکت مجریان در اجرای هریک از گویه‌ها به ترتیب مربوط به اجرای برنامه‌های قرق، رعایت تعداد دام مجاز و رعایت زمان ورود دام به

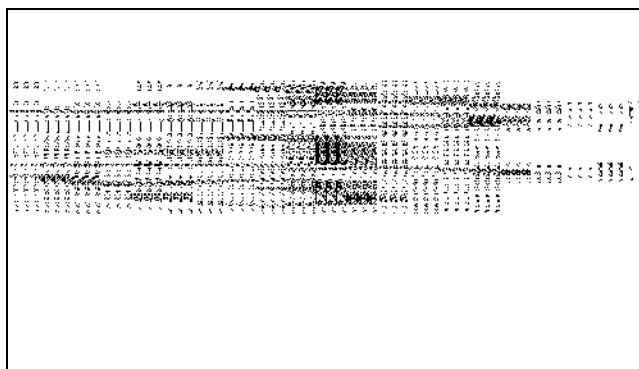
مرتع بوده است. کمترین رتبه میانگین مشارکت مجریان به ترتیب مربوط به بکارگیری قرقبان، اجرای سیستم‌های چرای، رعایت زمان خروج دام از مرتع، احداث تأسیسات و بذریاشی بوده است. بطور کلی میانگین رتبه میزان مشارکت در برنامه‌ها و پروژه‌های پیشنهادی طرح‌های مرتعداری، در سامان‌های عرفی منطقه ۲/۸۵ از ۵ و کمتر از متوسط تعیین شده است (جدول ۵).

جدول ۵: فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در میزان مشارکت

میانگین	فراوانی نسبی				شاخص‌های مشارکت مجریان	
	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم		
۳/۴۴	۲/۸	۴۰/۳	۲۵	۱۸/۱	۲/۸	رعایت اجرای برنامه قرق در مرتع
۳/۳۳	۱۶/۷	۳۰/۶	۲۷/۸	۱۹/۴	۵/۶	رعایت تعداد دام مجاز
۳/۲۵	۱۹	۲۵	۲۵	۲۲/۲	۸/۳	رعایت زمان ورود دام به مرتع
۳/۲۰	۱۹/۴	۳۶/۱	۲/۸	۲۹/۲	۱۲/۵	حفاظت از پروژه‌ها (از منظر کارشناسان)
۳/۱۳	۲۶/۴	۲۵	۴/۲	۲۵	۱۹/۴	حفاظت از پروژه‌ها (از منظر مجریان)
۳/۰۱	۴/۷	۴۱/۶	۲۳/۳	۱۸/۶	۱۱/۶	رعایت اجرای برنامه کود پاشی
۳	۱۲/۵	۲۵	۱۹/۴	۳۶/۱	۶/۹	احداث آبشخور در مرتع
۲/۹۲	۰	۱۶/۱	۳۸/۷	۳۲/۳	۱۲/۹	رعایت برنامه کاشت بذر در مرتع
۲/۵۸	۱۱/۱	۱۶/۷	۲/۸	۱۳/۹	۵۵/۶	احداث تأسیسات در مرتع
۲/۴۱	۵/۶	۱۹/۴	۱۶/۷	۲۷/۸	۳۰/۶	رعایت زمان خروج دام از مرتع
۲/۳۱	۲/۸	۱۳/۹	۱۸/۱	۴۳/۱	۲۲/۲	اجرای سیستم‌های چرای
۲/۱۹	۱۳/۹	۱۲/۵	۶/۹	۱۲/۵	۵۴/۲	بکارگیری قرقبان

مرتعداری در منطقه بلده رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد ($p = < .001$) و $r = 0.63$ ، شکل ۱).

رابطه وضعیت مرتع با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتعداری نتایج آزمون همبستگی پیرسون در سطح ۹۹ درصد نشان می‌دهد که بین وضعیت مراتع و با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های

شکل ۱: همبستگی بین وضعیت مرتع با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌ها

مقایسه میانگین‌ها با آزمون دانکن نشان داد بیشترین میزان مشارکت مجریان مربوط به سامان‌هایی است که وضعیت مراتع آنها خوب یا عالی بوده و کمترین میزان مشارکت مربوط به

همچنین نتایج تجزیه واریانس نشان می‌دهد میزان مشارکت مجریان بر حسب درجات وضعیت مرتع در سامان عرفی دارای طرح مرتعداری با هم تفاوت معنی‌داری دارند ($p = < .001$ و $F = 18.64$).

ندارند (شکل ۲). بطور کلی در مراتعی که تعداد بهره‌بردار بیشتر یا نوع بهره‌برداری گروهی باشد کیفیت و درجات وضعیت مراتع آنها پایین‌تر است.

سامان‌هایی است که درجه وضعیت مراتع آنها خیلی فقیر بوده است. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد مراتع با وضعیت فقیر و متوسط از نظر میزان مشارکت مجریان با هم تفاوت معنی‌داری

شکل ۲: میانگین میزان مشارکت در وضعیت‌های مختلف مرتع

در زمان ارزیابی در تعداد دام برای مرتع شرایط شغلی بهره‌برداران و وضعیت مرتع مورد توجه قرار نمی‌گیرد که این مسئله می‌تواند بر میزان مشارکت مجریان مؤثر باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج بررسی نشان می‌دهد شغل ۷۸ درصد مجریان وابسته به دامداری یا کشاورزی و دامداری است. اندازه‌گیری وضعیت مرتع نشان داد در ۷۳/۶ درصد سامان‌های عرفی درجه وضعیت از خیلی فقیر تا متوسط برآورد شد. تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده در واحد سطح (که توسط کارشناسان تعیین شده‌است) در ۶۹/۴ درصد سامان‌های عرفی بیشتر از ۱/۵ واحد است. به نظر می‌رسد امروزه در بهره‌برداری و مدیریت صحیح مراتع وضعیت و توان اکولوژیک مرتع می‌تواند به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم و مؤثر در ایجاد انگیزه برای مشارکت بیشتر بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری مطرح باشد.

نتایج ارزیابی در تعیین میزان مشارکت نشان می‌دهد حدود ۷۵ درصد از مجریان مشارکت

مقایسه وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی دارای طرح‌های مرتع‌داری و بدون طرح

برای مقایسه تفاوت بین وضعیت مراتع در سامان‌های عرفی دارای طرح مرتع‌داری و بدون طرح مرتع‌داری از آزمون تی‌استیودنت استفاده شده‌است. نتایج آزمون نشان می‌دهد که بین وضعیت مراتع در دو گروه مورد مطالعه (دارای طرح و بدون طرح مرتع‌داری) تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($t=-2/96$ و $P=0/006$). به عبارت دیگر درجات وضعیت مرتع در سامان‌های عرفی دارای طرح مرتع‌داری بالاتر است.

رابطه وضعیت مراتع با شغل مجریان و تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده

همچنین نتایج آزمون V کرامر و آزمون همبستگی پیرسون به ترتیب نشان می‌دهد بین شغل مجریان ($r=0/246$ و $p=0/366$) و تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده در واحد سطح که توسط کارشناسان تعیین شده است ($p=0/101$) و $r=0/398$ با وضعیت مراتع آنها در سامان‌های عرفی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. به عبارت دیگر

داری بالاتر است که در نتایج تحقیقات ویلسون و تاپر، (۱۹۸۲)، پی‌پر و همکاران، (۱۹۹۰)، هانتسینگر و هاپکینسون (۱۹۹۶)، پاپلی‌یزدی و خانیکی (۲۰۰۱) و ارزانی، (۲۰۰۵) تاحدودی به آن اشاره شده است. همچنین نتایج مقایسه وضعیت مراتع در سامان‌های عرفی دارای طرح و بدون طرح مرتع‌داری نشان داد که اختلاف بین این دو گروه معنی‌دار بوده است. به نظر می‌رسد یکی از دلایل آن شاید اجرای طرح‌های مرتع‌داری در سامان‌های عرفی دارای طرح مرتع‌داری بوده که باعث بهبود وضعیت مراتع شده است. اما در سامان‌های عرفی بدون طرح مرتع‌داری به نظر می‌رسد علیرغم ممیزی و تهیه کتابچه طرح بدلیل عدم توافق بین وراثت یا اهالی در انتخاب مجری یا نماینده واحد، مشکلاتی جهت عقد قرار داد در اجرای طرح‌های مرتع‌داری وجود دارد. همچنین این مراتع اغلب در حاشیه روستاها قرار دارند که بعنوان مراتع پائیزه و زمستانه مورد بهره‌برداری شدید قرار می‌گیرند (۷) و بعلت پائین بودن درجه وضعیت و توان اکولوژیکی مرتع، احساس مسولیت در بهره‌برداران کمتر شده و امکان هر گونه سرمایه‌گذاری (۲۳) و مشارکت را برای مجریان با مشکل مواجه می‌کند. این بررسی با نتایج مطالعات آذرنیوند و موسوی‌نژاد (۱۹۹۸)، دومهری و همکاران (۲۰۰۲)، علیزاده و همکاران (۲۰۰۴) و خادمی (۲۰۰۴) که بیان داشتند تطابق پروژه‌های پیش‌بینی شده براساس وضعیت و استعداد منطقه در موفقیت و اجرای طرح‌های مرتع‌داری مؤثر می‌باشد، تا حدودی مطابقت دارد. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد بین تعداد دام مجاز پیش‌بینی شده در واحد سطح (که توسط کارشناسان تعیین شده است) با وضعیت مرتع رابطه معنی‌داری وجود ندارد. به نظر می‌رسد در

خیلی کم تا متوسط دارند و میانگین میزان مشارکت آنها برای اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا در سامان‌های عرفی ۲/۸۵ از ۵ و کمتر از متوسط تعیین شد. نتایج تحلیل همبستگی بیانگر رابطه مثبت و معنی‌داری بین وضعیت مرتع با میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری است. به عبارت دیگر هر چه وضعیت و توان تولید مراتع بالاتر باشد انگیزه مشارکت مجریان برای سرمایه‌گذاری لازم در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا نیز بیشتر خواهد بود. علاوه بر این به نظر می‌رسد مشارکت بهره‌برداران در تهیه و اجرای طرح‌های مرتع‌داری بطور مستقیم باعث بهبود وضعیت و مدیریت مراتع می‌شود. این بخش از نتایج با یافته‌های هولچک (۱۹۹۵) ویلسون و تاپر، (۱۹۸۲) پیپر و بیک (۱۹۹۰)، تاملینسون و همکاران (۲۰۰۱)، صفائیان و شکری، (۲۰۰۳)، علیزاده و همکاران (۲۰۰۴)، ارزانی و همکاران (۲۰۰۵) و خلیقی و همکاران (۲۰۰۶) مبنی بر توجه به وضعیت مرتع به‌عنوان ابزار مدیریت در بهره‌برداری مناسب از مرتع براساس شرایط اکولوژیک و اقتصادی و اجتماعی همخوانی دارد. نتایج نشان می‌دهد بین میزان مشارکت مجریان در اجرای طرح‌های مرتع‌داری برحسب درجات وضعیت مرتع تفاوت معنی‌داری وجود دارد. مقایسه میانگین‌ها نشان داد بیشترین میزان مشارکت مجریان مربوط به سامان‌هایی بوده که وضعیت مراتع در آنها خوب یا عالی است. به نظر می‌رسد هر چه وضعیت کمی و کیفی پوشش گیاهی در سامان‌های عرفی بهتر باشد یا اجرای طرح‌های مرتع‌داری باعث توسعه و ارتقاء درجات وضعیت مرتع گردد، به همان نسبت نوع مدیریت، انگیزه مشارکت و عملکرد مجریان بطور معنی

بدون طرح مرتع‌داری و ضعیف بودن وضعیت مراتع درحاشیه روستاها تحت عنوان مراتع شورایی این اظهار که بین وضعیت مرتع و میزان مشارکت مجریان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد را تا حدود زیادی تأیید می‌کند. برعکس از آنجائیکه مشارکت مجریان می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر زمینه بهبود وضعیت مراتع را فراهم کند، به نظر می‌رسد در محدوده‌های عرفی با شیوه بهره‌برداری گروهی که بدلیل بهره‌برداری بیشتر شاهد تخریب و کاهش توان اکولوژیک مراتع بوده‌ایم. در این صورت پیشنهاد می‌شود، تمهیدات دیگری از جمله، تغییر نوع مدیریت از دامداری به مرتع‌داری اتخاذ شود تا انگیزه مشارکت‌پذیری مجریان در این سامان‌های عرفی افزایش یابد. برای مثال در بسیاری از روستاها که تعداد محدوده‌های تحت اختیار آنها حداکثر دو تا سه سامان عرفی است، بهره‌برداران با تعداد دام کم مجبورند تمام یا بخش زیادی از سال را از مراتع استفاده کنند. تغییر مدیریت در این مراتع باعث می‌شود، محدوده‌های عرفی مانند باغ یا مزرعه در کشاورزی، اداره و مدیریت شوند و علوفه مرتع و سایر پتانسیل آن براساس شرایط و ضوابط طرح مرتع‌داری مثل محصولات کشاورزی به فروش یا به اجاره گذاشته شوند.

زمان ممیزی و تهیه و تدوین طرح‌های مرتع‌داری با لحاظ کردن مشکلات سیاسی و اجتماعی برای برقراری تعادل بین تعداد دام در واحد سطح و تعداد بهره‌بردار سامان‌های عرفی مسائل علمی و فنی از جمله وضعیت و توان اکولوژیکی مرتع کمتر مورد تأکید و توجه کارشناسان قرار گرفته است. برای مثال در دو سامان عرفی مجاور با وضعیت مرتع مشابه کارشناسان برای رفع مشکلات اجتماعی مرتع میزان مصرف شبانه روز را برای هر واحد دامی در یکی از سامان‌ها ۲ کیلوگرم و در سامان مجاور ۱/۵ کیلوگرم محاسبه می‌کنند. این گونه مطالعات در داراز مدت بدلیل عدم توانایی و ضعف در تلفیق توان اکولوژیک مراتع با ابعاد اقتصادی و اجتماعی مرتع بطور مستقیم و غیر مستقیم در کاهش میزان مشارکت مجریان مؤثر است، این نتایج با مطالعات هانتسینگر و هاپکینسون (۱۹۹۶)، ناتان (۲۰۰۴)، ارزانی (۲۰۰۵) و دفتر فنی مرتع (۲۰۰۶) که تأکید بر جنبه‌های اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی دارند، همخوانی دارد. بطور کلی میزان مشارکت مجریان جهت برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های اصلاح و احیا مراتع می‌تواند متأثر از وضعیت و توان اکولوژیک سامان‌های عرفی بهره‌برداران باشد. اختلاف وضعیت مراتع در سامان‌های دارای طرح و

منابع

1. Alizadeh, A., M. Bigdeli & H. Moenaldin, 2004. Result of Range management plans evaluation in the country. Proceeding of the 2nd National Conference on Range and Range Management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, pp 208-229. (In Persian)
2. Anonymous, 1996. Social Economical societies of Noor Rood basin Deputy of Watershed Management of Mazanderan, 140pp.
3. Arzani, H., H. Azarnivand & A.A. Mehrabi, 2005. Minimum rangeland area for rural pastoralism of Markazi provrince. Irnian Journal of Rangeland and Desert Research, 2(10) : 327-338. (In Persian)
4. Barani, H., 1997. Comparison of current method in determining of rangeland condition according to site potential in several climatic of Tehran province. 66pp. (In Persian)

5. Domehri, R, M. Jafari & H. Arzani, 2002. The suitability of activities designated in rangeland Plan for restoration of rangelands in different climatic conditions. Proceeding of the 2nd National Conference on Range and Range Management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 149-156pp. (In Persian)
6. Hassen Larijany, H., 1992. Method of livestock husbandry and utilization of kohkiloye and BoirAhmad rangelands. Deputy of Education and Research, No. 19: 338pp. (In Persian)
7. Holechek, J.L., R.D. Pipe & C.H. Herble, 1995. Range management principles and practices. Prentice Hall. Inc. Upper saddle river. New Jersey, 525pp.
8. Huntsinger L. & P. Hopkinson, 1996. Viewpoint: Sustaining rangeland landscapes: a social and ecological process. Journal of Range Management. 49:167-173.
9. Khadmi, M., 2004. Problems and solutions in rangeland plans and investment. Proceeding of the 3rd National Conference on Range and Range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, Pp: 283-287. (In Persian)
10. Khalighi, M.M. & M. Farahpoor, 2006. Study of ecological and social sustenance of different exploitation methods. Iranian Journal of Rangeland and Desert Research, 13(2): 14-27. (In Persian)
11. Mesdaghi, M., 1998. Range management in Iran. Jahad Daneshgahi Mashhad Pub., 259pp. (In Persian)
12. Moghadam, M.R., 1998. Rangeland and range management. University of Tehran Pub., 470pp. (In Persian)
13. Moosavi M., 1998, Range management plans evaluation of Semnan province, Ministry of Forest and Rangelands, 61pp. (In Persian)
14. Nathan F. S., 2004. Viewpoint: The need for qualitative research to understand ranch management. Journal of Range Management, 57: 668-674.
15. Oakley, P. & D. Marsden, 1989. Approaches to participation in rural development. International Labor Office Geneva, 138pp.
16. Papeli Yazdi, M.H. & M. Labbaf-khaniki, 2001. The pasture: Exploitation System Journal of Geographical Research, 15: 7-40. (In Persian)
17. Piper, R.D., & R.F. Beck, 1998. Range condition from an ecological perspective: modification to reed multiple use objectives. Journal of Range Management, 27(1): 550-55.
18. Rafiipoor, F., 2006. Social research techniques in social science. Antashar Co. 222pp. (In Persian)
19. Safaian, N. & M. Shokri, 2003. A new approach to determine condition and capacity of rangeland for northern Iran. Iranian Journal of Natural Research, 55(4): 597-640. (In Persian)
20. Sarukhani, B., 2006. Methodology of research in social sciences. Vol.2 Trends & Techniques, Publications of Institute for Humanities and Cultural Studies Research center, 520pp. (In Persian)
21. Technical Office of Range, 2006. Preparing range management plans. Consultants in Nature and Natural Resources stability, 52pp. (In Persian)
22. Tomlinson, K.W., J.W. Hearn & R.R. Alexander. 2002. An approach to evaluate the effect of property size on land use options in semi-arid rangelands. Ecological Modelling, 149: 85-95.
23. Wilson, A.D. & G.J. Tupper, 1982. Concept and factors Applicable to the Measurement of range condition. Journal of Range Management, 35(6): 684-689.